

המערכה שלא נגמרה:

זירת הרשתות החברתיות ב"שומר החומות"¹

ענבל אורפז ודוד סימן טוב | 1 באוגוסט, 2021

תמונות מזויפות שמופצות ברשתות, אישי ציבור בינלאומיים

במקביל ללחימה הצבאית במהלך "שומר החומות" התקיימה ברשתות החברתיות זירת לחימה נוספת, ששיקפה את המתרחש ברצועת עזה ובערים המעורבות בישראל מול מגוון קהלים: הישראלי, הפלסטיני, הערבי והעולמי. לעיתים קשה לאמוד הישגים של הנעשה בזירה זו, אך נראה כי בין השפעותיה הגברת תחושות הפחד בציבור, התארגנות להשתתפות באירועים אלימים, כמו גם השפעה על דעת הקהל העולמית כלפי ישראל ואף תרומה לעליה בגילויי אנטישמיות ברחבי עולם. במאמר זה נסקרת המערכה הדיגיטלית בזמן "שומר החומות" לפי ארבע זירות ומנותחים מאמצי ההשפעה, במטרה לשפר את היערכות ישראל לקראת המערכה הדיגיטלית הבאה, ונדונים היבטים הקשורים לשיפור המוכנות של הציבור שהוא יעד למאמצי השפעה ומבצעי דיסאינפורמציה.

במקביל לעימות הצבאי בין ישראל לחמאס ולעימותים בערים המעורבות בישראל, מבצע "שומר החומות" התחולל גם בזירה נוספת - ברשתות החברתיות. לאירועים בזירה זו יש השפעה על התודעה הישראלית, הפלסטינית והעולמית, ובמהלך ימי המבצע הפעילות בה תרמה, בין היתר, להגברת תחושות הפחד מחמאס בעורף הישראלי ולליבוי הביקורת בזירה הפנימית וגם העולמית כלפי המבצע. זירה זו מורכבת לניתוח מאחר שהיא מערבת גורמים ישראלים ופלסטינים לצד עם מעורבות זרה, כאשר לעיתים קרובות לא ניתן לדעת מי עומד מאחורי המתרחש בה ומהם האינטרסים של השחקנים השונים.

במאמר זה נסקור את הנעשה בזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות בתקופת "שומר החומות" מנקודת מבט שונות ונראה כיצד נעשה בהן שימוש להעברת מסרים לקהלי יעד שונים באמצעות הודעות אמת לצד הודעות כזב. הלחימה בזירה הדיגיטלית במהלך המבצע כוללת את ההתרחשויות ברשת, במיוחד בממד הרשתות החברתיות ואירועים בעלי השפעות על התודעה (ולא למשל במתקפות סייבר). הפעילות ברשתות המשיכה גם לאחר שצה"ל וחמאס נצרו את האש, וזהו אחד המאפיינים המבדלים זירה זו מלוחמה בזירה הקינטית. לצד המערכה ברשתות החברתיות התנהלה גם מערכת סייבר, שחלקה חסוי. עם זאת, במאמר תשולב התייחסות למספר מתקפות סייבר שנחשפו ואשר נועדו להשפיע על השיח ברשתות.

מהניתוח עולות המסקנות והמלצות הבאות - על ישראל לשפר את "מוכנות העורף" מול פעילות ברשתות החברתיות באמצעות כינוך הציבור ושיפור כישורי האוריינות הדיגיטלית; יש

לשפר את מערך ההסברה והדוברות של ישראל לנוכח המתחולל בזירות האלה, תוך תיאום בין הגנה להתקפה; יש לאפשר לציבור בישראל ולתומכי ישראל בעולם לקחת חלק בפעילות רשתית התומכת בעמדה הישראלית באמצעות תשתית מידע ומערך מסרים עדכני; יש לקדם מהלכי חקיקה ולייצר אמצעי אכיפה שיאפשרו לרשויות להתערב בנעשה בזירות הדיגיטליות בעת הצורך, בפרט כדי למנוע התפרצויות אלימות; יש לייצר ערוצי תקשורת ונהלי פעולה יחד עם הרשתות החברתיות שיסירו תכני אלימות, הסתה ומעורבות זרה.

מאפייני הזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות ב"שומר החומות"

הזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות מתקיימת בו זמנית במגוון ערוצים ופלטפורמות, שמשתנים לאורך הזמן לאור ההתפתחויות הטכנולוגיות. פלטפורמות בולטות שבהן נעשה שימוש במהלך "שובר החומות" כוללות את פייסבוק, טוויטר, ווטסאפ, אינסטגרם וטלגרם. פלטפורמה צומחת שהפכה מרכזית להעברת מסרים במהלך המבצע היא טיקטוק.

בשל טבען של הרשתות החברתיות וביזורן, המסרים עוברים בהן מיידית ומאפשרים התפשטות מהירה - גם של מסרים שקריים - כך שקשה לשלוט בהן ולתקן נזקים שהן גורמות. המסרים הופכים ויראליים, בין השאר, מאחר שהם פועלים על רגשות חזקים, כמו פחד, אשר גורמים לאנשים רבים להמשיך ולהפיצם. בדומה לעימותים קודמים והודות לפופולריות הגוברת של אינסטגרם, טיקטוק וטלגרם, הרשתות החברתיות סיפקו מרחב להתבטאויות שהשפיעו על תחושת הניצחון או ההפסד של כל צד, ואפשרו לאנשים בכל רחבי העולם ליטול חלק בעימות.

אחד הגורמים שמקשים לעקוב אחרי הנעשה בזירות הללו הוא שחלק גדול מהמסרים מועבר מאדם לאדם או בקבוצות סגורות. המדינה תלויה באינטרסים של חברות כמו פייסבוק או טוויטר, שהן היחידות שיש בכוחן להסיר תכנים המפורסמים בערוצים גלויים או לחסום חשבונות. ואכן, עוד לפני הפסקת האש חסמה פייסבוק למשל חשבונות ווטסאפ של פעילים המזוהים עם ארגון הימין להבי"ה. פייסבוק לא פרסמה את הסיבות לחסימת החשבונות, אך הצעד ננקט ימים לאחר שפעילי להבי"ה היו מעורבים בתקריות אלימות בערי ישראל המעורבות, שאורגנו בין היתר בקבוצות ווטסאפ.²

התכנים שהופצו בהקשר של אירועי "שומר החומות" היו מגוונים: תמונות שצולמו בזמן אמת מזירות הלחימה, אינפוגרפיקות הניתנות לשיתוף ברשתות החברתיות שמדגישות למשל נתונים סטטיסטיים הרלבנטיים לסכסוך,³ פרשנות של משפיעני רשת בסרטוני וידאו ותכנים אחרים, המבטאים סולידריות של הגולשים עם אחד הצדדים בסכסוך, למשל משתמשי טיקטוק שצבעו על פניהם את מפת פלסטין.

דפוס מרכזי שזוהה במהלך המבצע הוא מאמצי השפעה על התודעה הציבורית באמצעות הפצת דיסאינפורמציה, ובעיקר באמצעות הוצאת תמונות וסרטוני וידאו מהקשרם. כל

הצדדים השתמשו - לעיתים מבלי דעת - במידע לא מדויק או שקרי, בין היתר באמצעות הפעלה של רגש חזק (אחד המנגנונים עליו מתבסס פייק ניוז).

Doctors treat eight-year old Razia after she was severely burned when a white phosphorus round hit her home in the Tagab Valley during fighting between French troops and Taliban militants, at the US military hospital in Bagram Air Base, north of Kabul, Afghanistan, June 9, 2009. (AP Photo/Rafiq Maqbool)

hasan rihan @hasanrihan2 · 9m
#GazaUnderAttack

🚨 "Israel" is using white phosphorus on the city of Beit Hanoun in Palestine Which is banned under international law !!!!

#PalestinianLivesMatter #Palestine #عزّه_بِقَاوِم #عزّة_تحت_القصف

12 82 89

בארץ
national

כלכלה • משפט ופוליטיקה • היסטוריה וביטחון • מדע ואמנות • רוחניות וחברה

הרצפה: "מזכיר תקופות אפלות"
בית הכנסת נפרץ וספרי התורה הושלכו על הרצפה: "מזכיר תקופות אפלות"

אלמונים פרצו הלילה לבית כנסת בשכונת קריית יובל שבירושלים, פרצו את ארון הקודש והשליכו לרצפה את ספרי התורה. בבית הכנסת: "מזועזעים ממה שקרה, לא היו אירועים חריגים", ריבלין ונתניהו גיפו בתוקף: "למטא מיד את האחרים"

ישי פורת, ענבר פזיר וקובי חשני • מרס: 29.01.19, 09:11

ספרי התורה הושלכו על רצפת בית הכנסת. "מזכיר תקופות אפלות"

Tweet

Osnat Mark מארק @OsnathilaMark · May 11

זה לא ליל הבדולח, גם לא מאורעות תרפ"ט. זה לוד של תשפ"א. את הרעה הזאת צריך לחסל לפני שהיא תתפוצץ לנו בפנים.

זה מה שקורה כשהאויב רואה איך נרקמת ממשלת שנאה רופסת שנשענת על קולות של מי שתומך בטירוף.

530 73 324

הזירות הדיגיטליות העיקריות ברשתות החברתיות מחולקות במאמר לפי קהלי היעד והמטרות שנועדו לקידום: המאבק בין ישראל לחמאס, ארועי אלימות בערי ישראל, דעת הקהל בעולם הערבי והמוסלמי ודעת הקהל הבינלאומית.

קושי במדידת ההשפעה של האירועים בזירה הדיגיטלית

אתגר מרכזי שמציבה הזירה הדיגיטלית הוא קושי באומדן ההשפעה של ההתרחשויות בה. בחלק מהמקרים, ישנה השפעה ברורה בה התרחשויות ומסרים בזירה הדיגיטלית היתרגמו לאירועים בממד הפיזי - למשל, התארגנויות לאירועים אלימים בקבוצות ווטסאפ וטלגרם, שהתממשו והיה להם מחיר בנפש וברכוש. דוגמה נוספת היא אנשים פרטיים וארגונים ששלחו את עובדיהם לביתם בשעה מוקדמת מחשש למתקפה של חמאס בשעה מסוימת בעקבות הודעה ויראלית שקרית.

אולם, בחלק גדול מהמקרים קשה למדוד את ההשפעה ולהעריכה. למשל - איך ועד כמה השפיעה על חמאס הפלת אתר האינטרנט שלו? לכן, ישנו ממד נוסף להשפעה של האירועים בזירה הדיגיטלית, שהיא על התפיסה ועל הלכי הרוח - המדידה שלה מורכבת מאוד ואינה מתמצית במדדים כמותיים בלבד. בין היתר, מאחר שקשה לבדוד את ההשפעה של האירועים בזירה הדיגיטלית מגורמים אחרים שמשפיעים על התודעה, כמו התקשורת המסורתית. כך למשל, ניתן למדוד השפעה של פוסט של משפיען בנושא המבצע לפי מספר החשיפות שלו, שיתופים, לייקים וכו' - אבל זהו ממד שלא מבטא את השפעת החשיפה.

ואכן, ניתן לתהות, מה הייתה - אם בכלל - ההשפעה של חשיפת פוסטים מזויפים מרשת "הישראלים המיואשים" למאות מיליוני עוקבים של משפיענים בעולם הערבי? אם כן, בניגוד לאירועים בזירת הלחימה הפיזית, שבה ניתן להצביע על מדדים ברורים (מספר הרוגים, פצועים, פגיעות ישירות בבתיים), קשה הרבה יותר להעריך את ההשפעה של אירועים בזירת התודעה. אולם, נוכח החשיפה הרבה של המסרים ברשתות החברתיות, העלייה באירועי אנטישמיות והחלחול של מסרים מהרשתות החברתיות לתקשורת המסורתית ולשיח הציבורי, אין להקל בחשיבות האירועים בזירה הדיגיטלית ברמה הלאומית.

זירה ראשונה: המאבק בין ישראל לחמאס

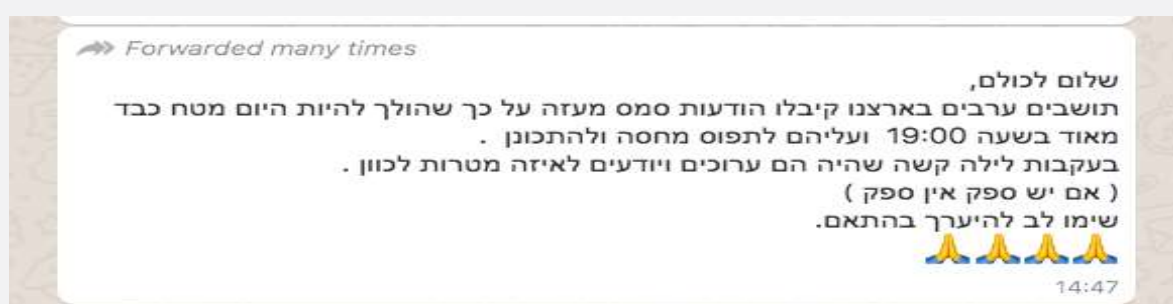
זירת המאבק המרכזית ב"שומר חומות" הייתה בין ישראל לחמאס, שהחלה עם שיגור רקטות על ידי חמאס לעבר ירושלים ב-10 במאי 2021. גם ברשתות החברתיות, זירה זו הייתה מרכזית ופעלו בה גורמים רשמיים ברשתות החברתיות וביניהם דובר צה"ל בישראל ודובר הזרוע הצבאית של חמאס. כך למשל, מוחמד דף, ראש הזרוע הצבאית של חמאס, הודיע על פעולות הצבאיות של חמאס, למשל הצגת אולטימטום לישראל - שאם לא ייענו דרישותיו הארגון יישגר רקטות לעבר ירושלים - באמצעות חשבון הטלגרם של דוברו, אבו עוביידה. עדכונים צבאיים אחרים, למשל נטילת אחריות לירי על ידי חמאס, בוצעו גם הם באמצעות ערוץ הטלגרם.

במהלך המבצע פעל דובר צה"ל ברשתות החברתיות השונות ובמספר שפות - עברית, ערבית, אנגלית ורוסית - מול קהלי יעד שונים. הוא פעל בעברית באמצעות מספר ערוצים ביניהם קבוצת הטלגרם "צה"ל- הערוץ הרשמי", שהועברו בה עדכונים ישירים מטעם דובר צה"ל ואשר שימשה מוקד חדשות על אודות ההתרחשויות; בטוויטר פעל דובר צה"ל בערוץ "צבא ההגנה לישראל". בציוצים הופיעו הנחיות פיקוד העורף, שכוונו לאזרחי ישראל ודיווחים על חיסולים ממוקדים של בכירי חמאס והשמדת מנהרות ברצועת עזה. התכליות של פעולתו של דובר צה"ל היו הגברתה של תמיכת הציבור בישראל בפעילויות הצבאיות נגד כוחות חמאס וכן שיפור מודעות העורף בנוגע להתגוננות מפני ירי על שטח ישראל.

לקהל הפלסטיני ברצועת עזה העביר דובר צה"ל בערבית מסרים המדגישים את הנזק, שהביא חמאס על אזרחי הרצועה. כן הופצו קריקטורות בשפה הערבית, המשקפות את מנהיגי חמאס מסתתרים במנהרות, כפי שנראו גם במבצעים "עמוד ענן" ו"צוק איתן".⁴

פעולות אלו נועדו להגביר את הביקורת של תושבי עזה על חמאס ולערער את שלטון הארגון. דוגמה לכך היו ציוצי אזהרה כמו "התרחקו מאתרים של חמאס".⁵

הפצת המסרים - אמיתיים או שקריים - המהירה מאוד ובלתי מבוקרת, עלולה להגביר בזמן לחימה את תחושות המתח והפחד בעורף. לדוגמה, בהודעה ויראלית שהועברה לאזרחים ישראלים באחד מימי "שומר החומות" נטען כי אזרחי ישראל הערבים מקבלים אזהרות לקראת מטח מעזה בשבע בערב. להודעות הללו לא היה בסיס ולא פורסם תיעוד להודעות שהועברו לאזרחים ערבים. ובכל זאת, הן זכו לתפוצה רחבה וזרעו בהלה ומתח לקראת שיגור שלא התרחש. לא ידוע מי הפיץ אותן והאם הייתה במקרה זה מעורבות זרה שאזרחים ישראלים תרמו להפצתן שלא מדעת (מיס-אינפורמציה - הפצת שקרים והטעויות שלא במכוון).

איור 1 - דוגמה להודעת ווטסאפ שקרית

שמועות לא מבוססות נוספות, שהופצו ברשתות נגעו גם לאירועים שפרסומם נאסר מטעמי צנזורה - למשל אירועי חדירת מחבלים לקיבוצים (שלא פורסם בתקשורת אם אכן התרחשו). מקרים אלה מדגישים עד כמה כלי צנזורה או צווי איסור פרסום מוגבלים בעידן הנוכחי, ושאינם ניתנים למנוע פרסום של מידע בתקשורת הממוסדת, אך הוא ממשיך לזרום בזירות הדיגיטליות, שאכיפת מגבלות בלתי אפשרית בהן. אחד הדפוסים המרכזיים בהם נעשה שימוש הוא הפצת סרטונים או תמונות בהקשר של "שומר החומות", למרות שהם צולמו בעבר ולעיתים במקומות אחרים. גם דפוס זה שימש להגברת הפחד בעורף ולהגברת הלהבות והאיבה בזירה הפנימית.

מספר דוגמאות:

- סרטון שהופץ ברשתות החברתיות בישראל שנועד להגחיק את הפלסטינים בו נראית, לכאורה, הלוויה של פלסטיני ובעת השמעת סירנה ה"מת" מתגלה כחי. הסרטון צולם בירדן במאוס 2020;6
- הצגת תמונה של ילדה מעזה שלכאורה נפגעה מפצצת זרחן שהטיל צה"ל ב"שומר חומות". התמונה נלקחה מכתבה על ילדה שנפגעה באפגניסטן, בתקיפה של הטליבן;
- דובר ראש הממשלה בעולם הערבי, אופיר גנדלמן, שיתף במהלך ימי המבצע סרטונים לכאורה מהלחימה ברצועת עזה, אך היו מזמנים מוקדמים יותר ואף ממקומות שאינם ברצועה.⁷

לעיתים, המסרים המטעים שנועדו להשפיע על דעת הקהל הישראלית ברשתות החברתיות מגיעים גם לתקשורת הממוסדת. דוגמה לכך מימי המבצע היא סרטון מטעם חמאס שבו נראה שיגור טיל הנ"ט על גיפ ישראלי במהלך המבצע. הסרטון שודר על ידי כאן 11. מאוחר יותר פורסם תיקון ונטען שהסרטון הוא מ-2012. לא הייתה זו הפעם הראשונה שחמאס פרסם סרטון מטעה: בסבב הסלמה במאי 2019, חמאס פרסם סרטון בו נראית לכאורה פגיעה של טיל נ"ט רגעים ספורים לאחר שבמקום עברה רכבת ישראלית, אלא שבאותו יום הופסקה תנועת הרכבות באזור. 9. הסרטון שודר על ידי מספר ערוצי טלוויזיה ישראלים.

איור 2 - שיגור הנ"ט לעבר רכבת שלא עברה באזור

לצד המאבק ברשתות החברתיות אירעו בימי "שומר החומות" אירועים בתחום הסייבר, שמטרתם הייתה מאמצי השפעה על התודעה והלכי הרוח בציבור. ביניהם התקיפה הפיזית של ישראל את מערך הסייבר של חמאס, שהקשתה עליו לפעול נגד ישראל בממד הדיגיטלי ולהשפיע באמצעות המדיה החברתית.¹⁰ בנוסף, ניתן להצביע על פעולות סייבר המשלבות מניפולציה של תכנים ברשתות החברתיות, המיוחסות לישראל, כגון השתלטות על אתר חמאס ועל סוכנות ידיעות המזוהה עם הארגון ופרסום מסרים התומכים בישראל או מנסים לערער את תדמית חמאס.

איור 3 - השבתת אתר האינטרנט של חמאס במהלך "שומר חומות"

זירה שנייה: אירועי אלימות בערי ישראל

גם אירועי האלימות בערי ישראל המעורבות בימי המבצע קיבלו ביטוי בזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות, שהיוו פלטפורמה מרכזית להתארגנות לקראת ביצוע האירועים האלימים. עוד טרם המבצע וגם במהלכו ניכרה תופעת "טרור הטיקטוק", שכללה אלימות מצד ערביי ישראל ביחס ליהודים ולרכוש ציבורי. המעננין בתופעה זו הוא שהיא משלבת - לראשונה - תופעה חברתית ותרבותית של חיקוי ואתגר ברשתות החברתיות בהקשר לעימות עממי אלים.¹¹ במהלך ימי המבצע הוקמו עשרות קבוצות ווטסאפ וטלגרם מקומיות שהמשתמשים בהן שיתפו מידע בנוגע לכלי נשק, תיאמו התארגנות לאירועי אלימות ולהפצת מסרי הסתה. חוקרי פלטפורמת "פייק ריפורטר" חדרו לקבוצות כאלה ושיתפו תכנים מתוכם, ואף דיווחו עליהם למשטרה.¹² חלק מהמשתמשים נחסמו וחלק מקבוצות הווטסאפ והטלגרם הוסרו בעקבות דיווחים עליהן לרשויות.

המשטרה פרסמה בזמן המבצע קריאה לציבור "לא לקחת חלק בשיח המסית ברשתות החברתיות הגורם לפעולות המהוות עבירה על החוק."¹³ אחרי ימי האלימות הראשונים ברחובות הערים המעורבות, המשטרה ושבי"כ החלו לפעול למיגור קבוצות שלפי דיווחים בתקשורת ארגנו פעולות אלימות, אך המסרים האלימים לא נבלמו הגם שנרשמה ירידה בהיקף האלימות לעומת ימי המבצע הראשונים.

בנוסף לשימוש ברשתות הדיגיטליות לארגון ותיאום של אירועי אלימות בערי ישראל, נעשה בהן שימוש בדיסאינפורמציה כדי לזרוע בהלה בציבור ולהגביר את רף הפחד באוכלוסייה מחוץ לערים המעורבות. לדוגמה, בקבוצות פייסבוק עירוניות של תושבי רמת גן פורסמו הודעות על ידי פעילים המזוהים עם ארגון להב"ה, שבהן נטען שערבים דופקים על דלתות

בתים או מנסים להשתלט על רכבים ברחובות העיר - אירועים שראש העיר, כרמל שאמה הכהן, כינה בעמוד הפייסבוק שלו "פייק ניוז".¹⁴ בנוסף, מספר ימים לאחר כניסת הפסקת האש לתוקף, פורסם כי נחסמו 15 חשבונות ווטסאפ, השייכת לפייסבוק, של 15 פעילי מפלגת "עוצמה יהודית", שהיו מעורבים בהתארגנויות האלימות בערי ישראל. גם בזירה זו נעשה שימוש בצילומים שהוצאו מהקשרם. הח"כ לשעבר אסנת מארק פרסמה ציוץ בטוויטר בו התייחסה לאירועי אלימות בלוד¹⁵ - אך השתמשה באופן מטעה בתמונה מפריצה לבית כנסת בקרית יובל בירושלים ב-2019.¹⁶

זירה שלישית: דעת הקהל בעולם הערבי והמוסלמי

האירועים ברצועת עזה ובערי ישראל המעורבות בתקופת מבצע "שומר החומות" והגיעו לחשיפה נרחבת בעולם הערבי באמצעות הרשתות החברתיות. חמאס השתמש בהן כזירת השפעה מרכזית להעברת את הנראטיב הפלסטיני לקהל בעולם בכלל, ולעולם הערבי בפרט, שמטרתו להציג את ישראל כחלשה ולפאר את חמאס. במקרים אלה, אף שהמסרים אינם מופנים לקהל הישראלי, לישראל יש בהם עניין, מאחר והם משפיעים על האופן בו ישראל נתפסה בעולם במהלך המבצע ועל הלגיטימציה הבינלאומית להמשך הלחימה. חלק מהתכנים ברשתות כונו לתושבי הגדה המערבית ונועדו להתסיס אותם נגד שלטון הרשות הפלסטינית בעת הרגישה שלאחר דחיית הבחירות ברשות.

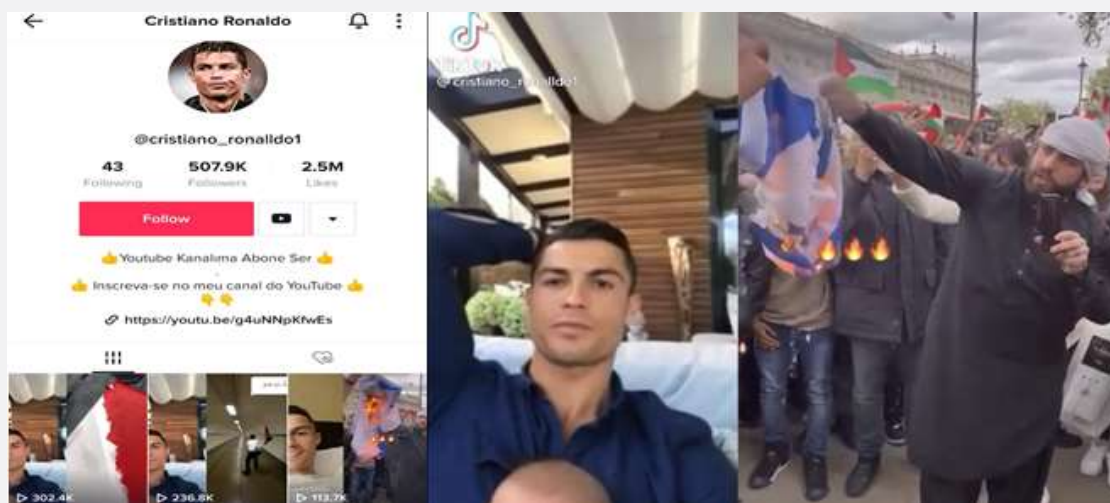
דוגמה למבצע השפעה פרו-פלסטיני שנועד להשפיע על דעת הקהל הערבי כלל הקמת מערך חשבונות טוויטר של משתמשים מזויפים הנושאים שמות עבריים, אשר פרסמו בזמן המבצע פוסטים בעברית על אודות כוונתם לעזוב את הארץ וכללו דיווח שקרי לגבי מספר הנפגעים הישראליים. הרשת נחשפה על ידי פלטפורמת המחקר האזרחית "פייק ריפורט", שמיפתה כ-300 חשבונות ואשר נסגרו על-ידי טוויטר. בהמשך, משפיעני רשת בעולם הערבי פרסמו צילומי מסך של פוסטים שנכתבו על ידי משתמשים ברשת והגיעו לחשיפה נרחבת. כך למשל, פוסט בפייסבוק של העיתונאי האלג'יראי חפיט דראג' בנושא קיבל מעל ל-130 אלף לייקים והגיע ליותר מ-23 אלף שיתופים. לפי הערכת פייק ריפורט, כמאה מיליון איש בעולם הערבי נחשפו לפוסטים האלה בפייסבוק בלבד.¹⁷

לא ידוע מי עמד מאחורי הקמת הרשת הזו, שנראה שהשיגה השפעה לא בקרב הציבור הישראלי, שיכול היה לזהות בקלות יחסית לפי העברית הקלוקלת שמדובר בחשבונות מזויפים, אלא חיזקה את דימוי חמאס בעולם הערבי. על אף שהרשת התחזתה למשתמשים ישראלים - קהל היעד שלה היה דוברי ערבית. אופן הפעולה של המערך מלמד שמאחוריו גוף מאורגן, שיתכן מאוד שיפעיל מערכים כאלה בעתיד או ימשיך בהפעלת מערכים שהיו קיימים טרום המבצע.

דוגמה זו ממחישה את פוטנציאל ההשפעה של מערכי חשבונות מזויפים המתחזים לישראלים, וכמותם פועלים נוספים. היא מעלה שאלות בנוגע למי מפעיל את הקמפיין? מי הגורם שפנה למשפיענים בעולם הערבי והביא לידיעתם את החשבונות הישראליים? האם

המשפיענים הערבים ידעו שהם משתפים תכנים שקריים או שמא הם נוצלו? בנוסף, כיצד ניתן להתגונן מפני מתקפות התחזות, במיוחד בעיתות חירום?

גם טיקטוק, רשת חברתית צומחת המבוססת על שיתוף סרטונים, הייתה חלק מרכזי מקמפיין ההשפעה הפלסטיני שנועד להשפיע על האופן בו נתפס חמאס מול הקהל הערבי והעולמי. הסרטונים הגיעו גם לקהל ישראלי ולפי המסרים שכללו הם נועדו לגרום דמורליזציה בימי המבצע. סרטונים שנושאים את ההאשטאג #gazaunderattack (עזה תחת מתקפה) הגיעו ליותר מ-325 מיליוני צפיות בטיקטוק בימי המבצע, לעומת סרטונים עם ההאשטאג #israelunderattack (ישראל תחת מתקפה), שהגיעו לכ-20 מיליוני צפיות בלבד. שימוש בתכנים שקריים התבצע גם בטיקטוק, למשל סרטון שנראים בו שיגורים מקו חוף הררי, ונכתב עליו שאלו שיגורים מרצועת עזה לישראל, אך המקור של הסרטון היה מטיואן משנת 2018. דוגמה אחרת היא חשבון טיקטוק המתחזה לכדורגלן כריסטיאנו רונלדו, שהחל לפרסם תכנים בחודש אפריל 2021 והגיע לכחצי מיליון עוקבים. בסרטונים מופיע במחצית אחת של המסך הכדורגלן, ובמחצית השנייה של המסך דימויים שנועדו לקדם את מסרי חמאס. למשל, שריפה של דגלי ישראל. לכל סרטון אותו משתף החשבון יש מאות אלפי צפיות.

איור 4 - חשבון הטיקטוק המתחזה לכדורגלן כריסטיאנו רונלדו.

כדי להשפיע על דעת הקהל בעולם הערבי על מנת ליצור ולחזק את הלגיטימציה לישראל, פעלה ישראל בערוצים הרשמיים שלה במשרד החוץ, בהובלת המחלקה הדיגיטלית, ברשתות החברתיות בימי המבצע. לפי גורמים במשרד, חלה עלייה ניכרת בחשיפה לערוצי המשרד (טוויטר, פייסבוק, טלגרם ועוד) - לחצי מיליארד גולשים בעשרת ימי המבצע, בכל השפות בהן הוא מפרסם, לעומת 1.3 מיליארד גולשים בשנה רגילה. בנוסף לפעולה אינטנסיבית ברשתות השונות ובמגוון שפות להפצת מסרים התומכים העמדה הישראלית, התערב המשרד נקודתית בשיח בטוויטר עם סגן שר החוץ האיראני (נוכח סערה שנוצרה בעקבות הנפת דגל ישראל בבניין הפרלמנט האוסטרי) וכן עם משפיענים ברשת שיצאו נגד

ישראל. מול הפלטפורמות הטכנולוגיות, פייסבוק וטוויטר, פעל המשרד להסרת חשבונותיהם של דוברי חמאס (דוגמת אבו עוביידה, חשבון שהוסר). בזירה הבינלאומית, משרד החוץ סייע למשפיענים ישראלים, יהודים ותומכי ישראל, בפיתוח והנגשת חומרים רלוונטיים

דובר צה"ל בשפה הערבית, סא"ל אביחי אדרעי, פעל מערצים ברשתות החברתיות השונות מהפרופיל הפרטי שלו.¹⁸ ניתן לחלק את פעילות דובר צה"ל בערבית לשני מוקדים שונים במהלך המבצע - הקהל הערבי הבינלאומי והקהל העזתי. מול שני הקהלים ניסה הדובר להטמיע טרמינולוגיה המשרתת את הראייה הישראלית, כמו לדוגמה, "ג'האד בתי המלון" - מונח המתייחס למנהיגי חמאס היושבים בבתי מלון שבמדינות המפרץ במהלך הלחימה ונוטשים את הציבור, ו"שגיאת חמאס" - מונח שנעשה בו שימוש כבר ב-2006 לאחר מלחמה לבנון השנייה מול חיזבאללה, הרומז שתקיפת ישראל הייתה טעות.¹⁹

יתר על כן, להגברת החשיפה לקהל הערבי ברחבי העולם, תורגמה כל התייחסות להישגים הצבאיים של ישראל לערבית והופצה ברשתות השונות. בנוסף, התקיימו שיתופי פעולה עם משפיעני רשת ממדינות המפרץ דוברי ערבית, אשר הדהדו את המסר הישראלי, עם לוגו של דובר צה"ל או בלעדיו. דוגמה לכך היא שיתוף חומרים לעיתונות הערבית בעולם, בין היתר באתר החדשות "אל-עין" האמירתי, הידוע בעוינותו לאחים המוסלמים, תנועת האם של חמאס, אשר ציטט את אמירותיו של אדרעי.²⁰

החשיפה לערוצי דובר צה"ל השונים הגיעה לכ-360 מיליון צפיות ותוספת של מעל חצי מיליון עוקבים חדשים בימי המבצע. יודגש כי דפוס הפעולה של דובר צה"ל בסבב הלחימה האחרון לא שונה ביחס לקודמיו. בדומה לעבר, צה"ל השתמש ברשתות החברתיות: ב"עופרת יצוקה" נפתח לראשונה חשבון יוטיוב וב"עמוד ענן" נראה לראשונה שימוש ברשת החברתית טוויטר.²¹ החידוש ב"שומר החומות" היה השימוש לראשונה בפלטפורמת טיקטוק.²²

התייחסות לחלק מהאירועים שהתרחשו בישראל בימי המבצע הגיעה לרשתות החברתיות בערבית על ידי מגוון משתמשים במסגור שהוציאם מההקשר המקורי ותרם לליבוי הסנטימנט נגד ישראל. לדוגמה, הסרטון בו נראה העץ הבוער במסגד אלאקצה בשעה שהמוני יהודים חוגגים ורוקדים ברחבת הכותל למרגלות הר הבית - שהוצג מול הקהל הערבי כהצתה שנגרמה על ידי ישראל. דוגמה נוספת היא אירוע ביפו שבו נפגע ילד ערבי מבקבוק תבערה. בתחילה יוחס האירוע לפורעים יהודים, אך בהמשך התברר כי מבצעיו היו ערבים. בכל זאת, ברשתות החברתיות בערבית לא תוקן הדיווח ונמשכה הפצת התמונה של הילד הערבי שנפגע תוך ייחוס הפגיעה ליהודים.

איור 5 - תמונה של העץ הבוער מעל הכותל

בהתייחסות למאבק בין ישראל לעולם הערבי, מזכ"ל חיזבאללה חסן נסראללה נאם ב-5 ביולי 2021 וציין כי הישראלים אינם סומכים על מנהיגיהם ועל כלי התקשורת שלהם. בנוסף ציין כי ידוע לכולם כי "הפלסטינים ניצחו במערכה אך ערוצי החדשות והמדיה הישראלית משדרים מידע כוזב שנועד להעלות את המורל". עוד ציין, כי ערוצי המדיה של חמאס אינם משדרים שקרים ואשליות, ואם הם עושים זאת, אזי מדובר בחלק מהמלחמה הפסיכולוגית נגד האויב הציוני.²³ לדבריו, ה"רשתות החברתיות תרמו להשגת ניצחון ההתנגדות", כאשר "בעוד ישראל יכולה לחסום ערוצי לוויין היא אינה יכולה לחסום את המדיה החברתית".²⁴

במהלך המבצע התבצעה נגד ישראל מתקפה של ארגון המכונה "צבא טרולים מלזים",²⁵ אשר פעל ממלזיה במסגרת מה שכונה "פעילות גרילה צבאית למען פלסטין".²⁶ במסגרת המבצע התקיימו פעולות נגד משפיעני רשת ישראלים וקצינים בצה"ל במטרה להביא לסגירת החשבונות שלהם. ניתן לפצל את הפעילות המלזית לשניים: דיסאינפורמציה ושימוש באמצעים טכנולוגיים.²⁷

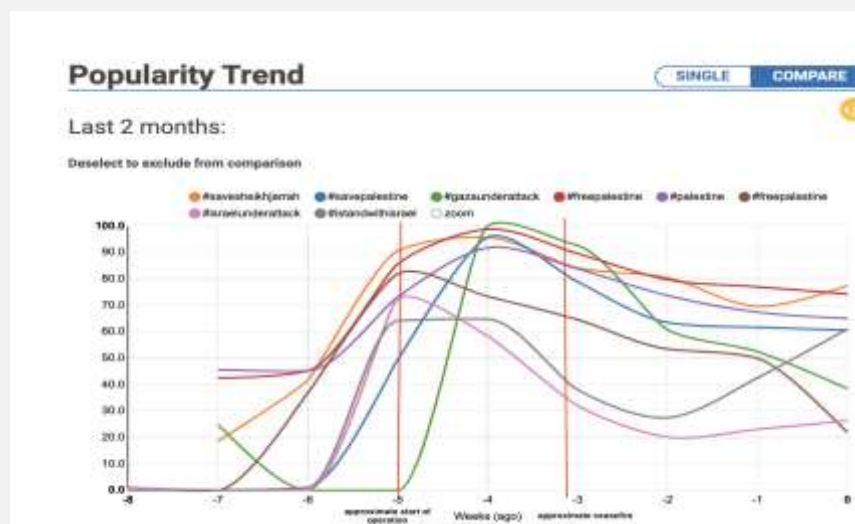
הנדבך הראשון כולל שיח שנאה אלים ברשתות החברתיות, הכולל שימוש בהאשטגים למטרות השפעה על דעת הקהל. אחת מהתקפות המלזיות שכללו שימוש ביכולות טכנולוגיות בוצעה על-ידי קבוצת האקרים מלזים בשם DragonForce, שהשיגו והפיצו מספרי טלפון של אזרחים וחיילים ישראלים במטרה להטרידם באמצעות חסימתם מוואטסאפ על ידי דיווח על התנהגות בלתי הולמת או ניסיון סידרתי והמוני להיכנס עם סיסמאות שגויות. יצוין, כי פורסמו ציורים בטוויטר המכילים דוגמה להטרלות נגד ישראלים בוואטסאפ.²⁸ במסגרת זו, נחשפו פרטים אישיים של מובילי דעת קהל ופוליטיקאים על מנת לעודד את הטרדתם. כך למשל, פרסיהם האישיים של אנשי לשכת ראש הממשלה דאז, בנימין נתניהו, פורסמו בטלגרם ובטוויטר.²⁹ בנוסף, פורסם מספר הנייד של דובר צה"ל בשפה הערבית, אביחי אדרעי, אשר לדברי המלזים הם הצליחו תוך שלוש שעות לחסום את חשבונם (ואכן, אומתה טענה זו בדבר חסימת החשבון למשך מספר ימים בתקופת המבצע).

כחלק ממחקר שפרסם מרכז המידע למודיעין וטרור במרכז למורשת המודיעין, נמצאו קבוצות המונות כ-300 אלף משתתפים בערוצי טלגרם, שסיפקו הדרכה כיצד ניתן להוביל לחסימת פרופילים של משפיעני רשת ישראלים מהרשתות השונות, זאת לצורך מניעת השתתפותם בהעברת מסרים פרו-ישראליים לקהל הבינלאומי. במסגרת זו הופיע הסבר כיצד להטריד משפיענים כך שהשימוש בחשבון יראה כפעילות לא אותנטית של כוכבי הוליווד ישראליים, כמו גל גדות, חנניה נפתלי, ששימש כקמפיינר של ראש הממשלה, ועשרות נוספים.³⁰

בנוסף פורסמו ברשתות החברתיות הסברים על האופן בו ניתן לפגוע כלכלית לטווח ארוך במדינת ישראל בעזרת המדיה החברתית. הוסבר כי האשטגים הם כלי חיוני אשר תיירים נחשפים אליו ותיגמם עם תמונות של נזקים ברצועת עזה יביא תועלת בעתיד, אף ניתנו מספר האשטגים לשימוש, כגון: #visitisrael, #israeltourism, #israeltrip. אך כדי לגרום פגיעה משמעותית יותר יש להשתמש בהאשטגים יותר ממוקדים לקהל הצעיר, כמו #israelgirls, #israelfashion, #israelfood ועוד.³¹

זירה רביעית: דעת הקהל הבינלאומית

בזמן שהמלחמה הקינטית התנהלה בין צה"ל לחמאס, הקרב על אהדה דעת הקהל העולמית כלפי ישראל וחמאס הגיע לרמות חסרות תקדים ברשת ומחוצה לה ובא לידי ביטוי בהפגנות ותקריות אנטישמיות. בשעה שבשאר הזירות הופסקה הלחימה לאחר הפסקת האש, המאבק על דעת הקהל העולמית ברשתות החברתיות נמשך גם שבועות לאחר תום הקרבות (איור 6).

איור 6 - האשטגים שצמחו באופן אקספוננציאלי במהלך המבצע נותרים פופולריים יותר בטווח רחב לאחר הפסקת האש מאשר לפני ביצוע הפעולה.³²

הפעילות ברשתות החברתיות מול הקהל הבינלאומי נועדה לגרום לקהל לקבל נרטיב של הצדדים השונים באמצעות שיתוף מידע אמיתי או שקרי. בראשית ההסלמה החל קמפיין ברשתות החברתיות בעולם, שקשר בין העימות בין ישראל לחמאס לבין פינוי משפחות פלסטיניות מבתייהן בשייח ג'ראח שבמזרח ירושלים והעימותים בין פלסטינים לבין כוחות

הביטחון הישראליים בהר הבית. פעילים מרכזיים במדיה החברתית העולמית מהצד הפלסטיני היו סופרים, אמנים, מותגים ועיתונאים עצמאיים. כך למשל, האח והאחות מוחמד אל-כורד (649 אלף עוקבים באינסטגרם, 196 אלף עוקבים בטוויטר) ומונה אל-כורד (1.4 מיליון עוקבים באינסטגרם), העומדים בפני פינוי בשיח ג'ראח, הפכו לקולות מרכזיים. ואמנם, האשטגים כגון #savesheikhjarrah ו-#freesheikhjarrah שהחלו להתפתח באמצע חודש מארס צמחו מעריכת במהלך המבצע.³³

איור 7 - תמיכה בצד הפלסטיני על-ידי משפיענים בעולם

היעד העיקרי של הקמפיין הפרו-פלסטיני הוא קהל ליברלי דובר אנגלית. הניסיון לשכנע את קהל היעד הזה מתבסס על מיצוב הנרטיב שלו במסגרת צדק חברתי מערבי פרוגרסיבי. הטרימינולוגיה והרעיונות נבחרים בקפידה כדי לזהות את המאבק הפלסטיני עם תנועות פופולריות ומשגשגות אחרות, כמו Black Lives Matter, ולקשור אותו לחתירה לסיום האלימות העולמית, דיכוי, אפרטהייד ועליונות לבנה.³⁴

איור 8 - תמיכה בצד הפלסטיני באופן מגמתי במדיה החברתית

הקהל הגלובלי נחשף גם למסרים פרו-ישראליים ברשתות החברתיות. דובר צה"ל בשפה האנגלית פעל בערוץ הרשמי בטוויטר "Israel Defense Forces", שפנה לקהל הבינלאומי הרחב. המסרים שפרסם בימי המבצע נועדו לספק לגיטימציה לפעילות הצבאית מול חמאס באמצעות סרטונים ותמונות המלווים בהסבר על השימוש לפעילות צבאית נגד ישראל ממבנים אזרחיים, בתי חולים, מסגדים ובתי ספר. פרסומים רבים של דובר צה"ל הציגו את פגיעת חמאס בעורף הישראלי על מנת להדגיש את הנזק וההרס שארגון הטרור גורם. פורסמו סרטונים בהם נראים אזרחים בתל אביב רצים למרחבים מוגנים בזמן אזעקה והורים שמגנים על הילדים שלהם מפגיעת טילים.

נתוני החשיפה של דובר צה"ל מראים כי במערכה על דעת הקהל העולמית ברשתות החברתיות יד חמאס הייתה על העליונה. מדי שעה פורסמו בטוויטר 2,000 ציוצים פרו-ישראליים על ידי גורמים שונים לעומת 50 אלף המיוחסים לחמאס ולפעילים מרצועת עזה על-ידי האשטונים שונים כמו; #GazaUnderAttack, #FreePalestine, #SheikhJarrah. כאמור, ברשתות חברתיות אחרות נראתה מגמה דומה.³⁵

איור 9 - דוגמא למסר של דובר צה"ל ברשת

גם ארגונים פרו-ישראליים ויהודים, דוגמת StandWithUs, AJC Global ו-Act.il, נטלו חלק בחיזוק המסרים בעד ישראל. המסרים התייחסו לחובתה של ישראל כאומה ריבונית להגן על אזרחיה וכן למדיניות צה"ל והמאמץ למזער פגיעה בקרב אזרחים פלסטינים, בעוד מטרת חמאס היא למקסם את היקף הפגיעה באזרחים משני הצדדים והארגון אחראי לפשעי מלחמה וסבלם של פלסטינים.

השיח העולמי במדיה החברתית הושפע במידה רבה ממובילי דעת קהל מתחומים שונים. סלבריטאים שנוקטים עמדה בסכסוך הישראלי-פלסטיני אינם תופעה חדשה. הדוגמה הבולטת ביותר ב"שומר החומות" היא הדוגמנית ממוצא פלסטיני בלה חדיד (43 מיליון

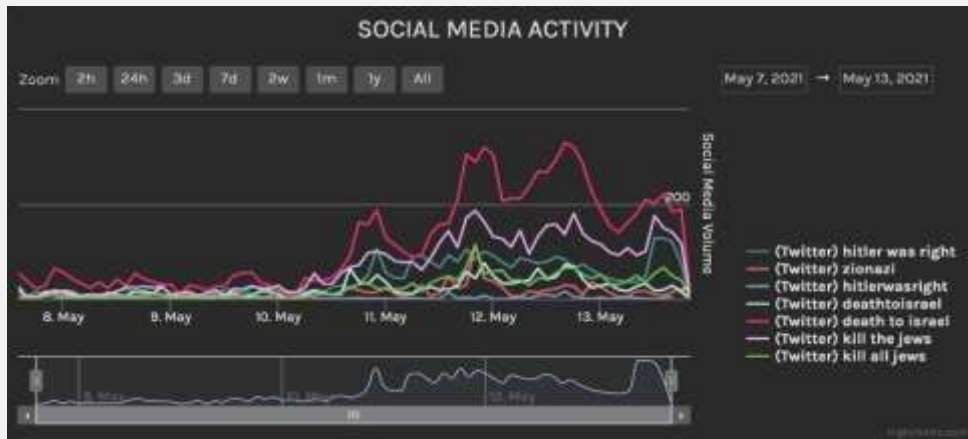
עוקבים), שהשתמשה באינסטגרם כדי לשתף אינפוגרפיקות פרו-פלסטיניות, סיפורים על מורשתה הפלסטינית ותמונות המבטאות סולידריות עם הפלסטינים. כך למשל, השקופית האינפוגרפית ששיתפה, שטוענת ש"אין "לחימה", וכי יש רק קולוניאליזם ישראלי, טיהור אתני, כיבוש צבאי ואפרטהייד, שקיבלה מעל ל-1.8 מיליון לייקים.

איור 10 - סטורי באינסטגרם של בלה חדיד

הנראטיב הפלסטיני קיבל תהודה רחבה יותר - וכפועל יוצא ניתן להתייחס לניצחון פלסטיני ברשתות החברתיות לפחות בהיבט הכמותי - התומכים הפלסטינים עולים מספרית בהרבה על עמיתיהם הפרו-ישראליים במרחב זה. לפי כתב העת "Forward", לחשבונות המפרסמים תוכן פרו-פלסטיני יש יותר עוקבים ובהתאם למספר הצפיות בסרטונים פרו-פלסטיניים בסדר גודל.³⁶

הפעילות ברשתות החברתיות בימי מבצע "שומר החומות" ואחריו הביאה גם לעלייה מדאיגה באנטישמיות העולמית, ברשת ומחוצה לה. במהלך המבצע, הליגה נגד השמצה (ADL) עקבה אחר תקריות אנטישמיות ברשתות החברתיות, ומצאה, בין היתר, שימוש מוגבר בשבחים מפורשים להיטלר. כך למשל, האשטאג #Hitlerwasright הופיע מעל 17 אלף פעמים בטוויטר.³⁷ כוכב קולנוע פקיסטני בולט, Veena Malik, צייץ ציטוט של היטלר על הריגת יהודים.³⁸ בליגה נגד השמצה דיווחו גם על יותר מ-40 אלף מקרים של שימוש בהאשטאג #1948Covid, המשווה את לידתה של מדינת ישראל לשחרור הנגיף הקטלני על העולם.³⁹

איור 11 - גרף המראה את פופולריות האשטגים בטוויטר במהלך מבצע שומר החומות.⁴⁰

בליגה נגד השמצה מסרו כי הדיווחים על אירועי אלימות פיזית נגד יהודים בארצות הברית עלו ב-75 אחוזים בהשוואה לשבועיים שלפני פרוץ סבב העימות - בהמשך למגמת התגברות האנטישמיות בארצות הברית בארבע השנים האחרונות.⁴¹ הקרן לביטחון קהילתי בבריטניה דיווחה על עלייה של 500 אחוזים בהתקפות האנטישמיות בשטח הממלכה במהלך ההסלמה.⁴² אמנם קשה לבסס קשר סיבתי ישיר בין הסתה מקוונת לאלימות פיזית, אך פעילים יהודים וציונים רבים מאשימים את הדמוניזציה של ישראל ויהודים ברשת בהתגברות אירועי אלימות אנטישמית בחיים האמיתיים.

דיון ומסקנות

ההתרחשויות בזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות השפיעו על הלכי הרוח ודעת הקהל בימי מבצע "שומר החומות" והיו חלק בלתי נפרד מהלחימה מול חמאס, מאירועי האלימות בתוך ישראל ומדעת הקהל העולמית. זירות אלה היו פעילות עוד לפני המבצע, והפעילות בהן המשיכה לאחר הפסקת האש. לכן חשוב להקדים ולתת מענה למתרחש בהן ולהביא בחשבון שקצב ההתקדמות הטכנולוגי המהיר יצריך התאמה מתמדת של אופני ההתמודדות. בחלק זה יפורטו התובנות והמסקנות העולות מניתוח ההתרחשויות ברשתות החברתיות.

א-סימטריה הפוכה ברשתות

ניכר, כי בניגוד למצב בו קיימת א-סימטריה מכך של ישראל עוצמה צבאית רבה יותר לעומת ארגונים שאינם מדינה, שיש להם תשתית ויכולות צבאיות לא מבוטלות, דוגמת חמאס (או חיזבאללה). מצב זה מתהפך בזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות במאבק בין ישראל לחמאס. א-סימטריה זו באה לידי ביטוי בכמה רבדים: במסרים, בטקטיקות השימוש ובפערים בחשיפה הנובעים ממספרי עוקבים.

ברובד המסרים, חמאס משתמש בנראטיב של אנדרדוג בו הוא מצטייר מול העולם הערבי והזירה הגלובלית כקרבן. המסרים של חמאס זוכים בין היתר לקשב בקרב תנועות פרוגרסיביות בחו"ל כמו Black Lives Matter. ישראל הרשמית, באמצעות דובר צה"ל ומשרד החוץ, מקדמת מסרים המתמקדים בפגיעת חמאס באזרחים ובדברור הפעולות הצבאיות. חמאס משתמש בערוציו הרשמיים להעברת מסרים שקריים, עם זאת, במהלך

המבצע גם גורמים ישראלים רשמיים הפיצו מסרים שקריים. ישנו הבדל גם בטקטיקות והגישות של ישראל וחמאס. כך למשל, ישראל הפילה את אתר חמאס, בעוד שצבא הטרולים המלזי פעל לחסימת חשבונות של משפיענים ישראלים ברשתות החברתיות.

אחד הפערים המשמעותיים, שתורם להישגי החמאס בזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות, הוא בחשיפה לחשבונות שמקדמים מסרים שמחזקים את הארגון. הפער נובע בין היתר בשימוש בשפות - אנגלית וערבית (שיש להן קהל גדול יותר מאשר לעברית). בסופו של דבר, פוסטים עם האשטאג #gazaunderattack למשל, הגיעו למספר גדול יותר של משתמשים מאשר אלו עם האשטג הישראלי המקביל #israelunderattack.

חידושים - שימוש בטיקטוק וטלגרם

עם ההתקדמות הטכנולוגית משתנות גם הפלטפורמות הטכנולוגיות בהן נעשה שימוש במבצעים דוגמת "שומר החומות" על ידי הצדדים הרלוונטיים. על אף שבאופן כללי ניתן לומר שהן משמשות להעברת מסרים לקהל רחב, לכל אחת מהן יש מאפיינים שונים. למשל, פלטפורמות שבנויות על תקשורת ישירה בין משתמשים פרטיים ועל שימוש בקבוצות, כמו ווטסאפ או טלגרם, מציבות אתגרים שונים מפלטפורמות שבהן המסרים פתוחים ומפורסמים לקהל, כמו עמודי טוויטר או קבוצות פייסבוק.

זליגה של המסרים בין הפלטפורמות וטשטוש בין ערוצים רשמיים ולא רשמיים

אחד המאפיינים המרכזיים של הפעילות ברשתות החברתיות הוא זליגה של מסרים בין פלטפורמות שונות, שכוונו לקהלים שונים, וערבוב בין מסרים שמאחוריהם עומדים גופים רשמיים ולא רשמיים. בין היתר, נעשה ברשתות החברתיות שימוש בשפות אנגלית וערבית, שיש להם קהל משתמשים גדול בעולם הערבי ובקהילה הבינלאומי. למסרים הללו יש השפעה על דעת הקהל הבינלאומית ועל האופן בו נתפסים ישראל וחמאס בעולם והם מגיעים גם לתקשורת המסורתית העולמית.

במבצע "שומר החומות" ניכר כי לגורמים לא רשמיים, כמו סלבריטיז עם קהל עוקבים גדול, יכולה להיות חשיפה גדולה יותר מאשר לגורמים הרשמיים כמו דובר צה"ל. הטשטוש בין הערוצים הרשמיים והלא רשמיים גורם בין היתר לכך שמסרים שמכילים מידע שגוי שמופצים על ידי חשבונות שיש להם קהל עוקבים גדול מגיעים לתפוצה רחבה גם אם אינם מבוססים.

שימוש בדיסאינפורמציה להטעיה והגברת הפחד בציבור

כלל השחקנים והגורמים במהלך ימי המבצע לקחו חלק בהפצת דיסאינפורמציה - באופן מכוון - ומיס-אינפורמציה - באופן בלתי מכוון - כולל גורמים רשמיים, אנשים פרטיים (הציבור), התקשורת הממוסדת, ובשני צדי המתרחש. אחת הטקטיקות הבולטות ליצירת והפצת דיסאינפורמציה בימי המבצע הייתה הוצאה של תמונות או סרטונים מההקשר המקורי בו צולמו. זוהי שיטה קלה ליצירת פייק ניוז, שבמקרים רבים באמצעות בירור פשוט יחסית ניתן

לזהותה. לכן, כדי למנוע שימוש עתידי בה יש לשפר את כישורי האוריינות הדיגיטלית של הציבור ושל העיתונאים, שלעיתים ממשיכים בהפצת אותם תכנים.

אחד האתגרים המרכזיים שמציבה הזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות הוא הקושי לדעת מי עומד מאחורי חלק גדול מהאירועים שהתרחשו, המסרים שהועברו ומבצעי ההשפעה המאורגנים שבמסגרתם הוקמו המערכים שפועלים באופן מתוזמן ומאורגן. כך למשל, לפי שעה לא ידוע מיהו הגורם האחראי להפצת הודעות שרשרת שתרמו לתחושת בהלה בציבור או למערך חשבונות "הישראלים המיואשים" שהגיע לחשיפה רחבה באמצעות משפיעני רשת ערבים.

היעדר גורם אחראי לניטור ואכיפת איומי הביטחון הלאומי ברשתות החברתיות

הרשתות החברתיות היוו תשתית להתארגנות לאירועים אלימים נגד אזרחים ישראלים בערים המעורבות במהלך ימי המבצע. המשטרה ובעיקר השב"כ החלו לפעול לחסימת חשבונות, אך זה היה בבחינת מאוחר מדי ומעט מדי. אירועים אלה ממחישים את היעדרו בישראל של גורם, שביכולתו לבחון את ההתרחשויות בזירות הללו - מחוץ ומפנים - ושיתמקד במאמצי המגננה מול איומים הנובעים ממלחמת ההשפעה בזירה הדיגיטלית, בדגש על הרשתות השייך ברשתות החברתיות. ללא אכיפה וניטור מתמיד, לצד פיתוח יכולות מודיעיניות, לא תיווצר הרתעה וקיימת פרצה, העלולה לאיים על הביטחון הלאומי במגוון דרכים והקשרים - גם אחרי "שומר החומות" והתרחשויות דומות. זאת, נוכח המספר הרב של קבוצות השטח שנוצרו בשנים האחרונות באפליקציות כמו ווטסאפ וטלגרם. עם זאת, קיים מתח בין הצורך לנטר את המתרחש בקבוצות ולמנוע תקריות אלימות, במקביל לשמירה על חופש הביטוי, פרטיות האזרחיות והאזרחים, וערכים דמוקרטיים ליברלים אחרים.

כיום לא פועל בישראל גורם שבאחריותו לנטר ולאכוף איומי הביטחון הלאומי מבחוץ ומבפנים, שמקורם בזירות שנדונו במאמר זה, בראיה רחבה שלהן והשפעתן האחת על השנייה. כלומר, סוגיית האחריות על המתרחש ברשתות נותרת פתוחה. את החלל שנוצר ממלאים לעיתים ארגוני חברה אזרחית, אשר באו לי ביטוי גם במאמר זה, ובמקרים רבים הם נותרים בלי מענה. אמנם קיים מתח בין הצורך ביכולת זו לבין שמירה על חופש הביטוי והזכות לפרטיות, אך התרחשויות בזירה הדיגיטלית ברשתות החברתיות בזמן "שומר חומות" מלמדות - שוב - כי נדרש לעסוק בכך, הן במסגרת המדינה, הן בחברה האזרחית והן בחברות המדיה החברתית.

כל זירה דורשת ניטור על ידי גופי אכיפה שונים, אבל קיימים עקרונות שחוזרים על עצמם ורלוונטיים בכל הזירות. למשל, היכולת לפעול במהירות מול חברות המדיה החברתית ולוודא הסרה של תכנים מסיתים או שקריים, שפוגעים בביטחון המדינה והאזרחים. לשם כך, יש לחזק את נהלי הפעולה לשעות חירום עם חברות הרשתות החברתיות, כך שיסירו מיידית תכנים אלימים והסתה, וכן יתנו מענה למעורבות זרה עוינת. בתוך כך, יש לקדם גם צעדים

לשיפור האוריינות הדיגיטלית של הציבור ששותף בהעברת המסרים ובחידוד תפקידה של התקשורת לאמת מידע טרם פרסומו והפצתו.

יכולת מערכתית להסתכל על ההגנה וההתקפה ביחד

היכולת הנדרשת ברמה הלאומית היא חיבור בין הגנה להתקפה במדיה החברתית, בין מאמצים שנועדו להשפיע על דעת הקהל בזירות מסוימות לבין מאמצים שנועדו למנוע מהיריב לפעול או לכל הפחות למזער את השפעתו. כן נדרשת יכולת לחבר בין אלו למאמצי השפעה נוספים שישראל מפעילה בממדים מדיניים או צבאיים.

מבצע "שומר חומות" מבליט את חסרונה של פונקציית הסברה לאומית, בדגש על הזירה הדיגיטלית, אשר תוביל ותסנכרן את פעילות ארגוני התודעה במדינה, תרתום את הציבור בישראל ובעולם למבצעי הסברה והשפעה פרו-ישראליים. המדיה החברתית מאפשרת לציבור הרחב להשתתף במערכה על התודעה ועל המדינה להקים מערך תשתית ידע מבוסס ואמין, שגופים פרו-ישראלים בארץ ובעולם יוכלו להיעזר בו כחלק מהמערכה על התודעה ברשתות החברתיות ובתקשורת העולמית.

הציבור כיעד להשפעה ומעורבותו בהעברת מסרים

בשל הטבע הפתוח של האינטרנט ושל פלטפורמות המדיה החברתית, פועלים בהן בו זמנית ובאותו המרחב אזרחים תמימים לצד גורמי השפעה זרה עוינים. לעיתים, ללא ידיעתו, הציבור עלול לתרום להפצת מסרים עוינים ושל גורמי השפעה זרה או של מסרים שקריים, העשויים להגביר את תחושות הפחד והחרדה בקרב הציבור במהלך תקופת לחימה רוויית מתח ולחץ ממילא.

במקרים רבים, לא ניתן לדעת האם יש גורם, דוגמת מדינה או זרוע מטעמה, שמנחה או מכוון את הציבור בהפצת מסרים. כלומר אי אפשר לדעת האם שיתוף של תכנים מסוימים, למשל כאלה שנועדו להשפיע על האופן בו חמאס נתפס בעולם, הוא אותנטי וצמח מן השטח או שנעשה באופן מתוכנן על ידי גורמי מקצוע מטעם הארגון. המראה האותנטי של המסרים ברשתות החברתיות שמופצים על ידי הציבור הרחב ומכילים לעיתים קרובות תכנים שמעוררים רגש חזק, גורם לכך שהם זוכים לתפוצה רחבה. זאת בניגוד למסרים של גורמי הסברה רשמיים, המתקבלים בחשד על ידי הציבור. לכן, יש חשיבות לשפר את מוכנות הציבור באמצעות חינוכו ושיפור כישורי האוריינות הדיגיטליות שלו, כדי שיפיץ מידע באופן מודע ומבוקר, יזהה פייק-ניוז, ויאט את קצב התפשטות השמועות השקריות. יש לשקול את ריכוז הנושא בידי גוף ברמה הלאומית.

עורכי הסדרה: ענת קורץ, אלדד שבט וג'ודי רוזן

- ¹ תודת המחברים ליניב ברבוס, מתמחה בתוכנית ליפקין שחק במכון למחקרי ביטחון לאומי, על סיוע בכתיבת המאמר.
- ² גויכמן, ר. (25 במאי, 2021). פייסבוק, הפרקליטות או השב"כ: מי עומד מאחורי חסימות הוואטסאפ של פעילי הימין? The Marker. אוחר ב- 5 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3qMph2B>
- ³ Fox, M. (May 13, 2021). The Instagram infographics driving the narrative around the Israeli-Palestinian crisis. *Forward*. Last retrieved July 5, 2021 from: <https://bit.ly/3ymE4Un>
- ⁴ שולמן, ר., סימן טוב, ד. (15 פברואר, 2021). מבצעי המידע של ישראל בזירת עזה: ראשית העידן הדיגיטלי כמרחב לחימה. המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS). <https://bit.ly/3rzzboB>
- ⁵ ערוץ הטוויטר AvichayAdraee@ (11 במאי, 2021). אוחר בתאריך 09 ביוני, 2021 מתוך: <https://bit.ly/2TN1kf7>
- ⁶ בריל, י. (19 במאי, 2021). יאיר נתניהו נלחם בפייק ניוז. הנשקל - הפצת פייק ניוז מ-2013. הארץ. אוחר בתאריך 05 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3qQbKay>
- ⁷ איפרן, ש. ושפיר, ר. (19 במאי, 2021). הפייק ניוז חוגג ברשתות: "הילדה הפלסטינית" שהתבררה כרוסייה והסרטון הישן של דובר ראש הממשלה. Mako. אוחר בתאריך 05 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3xjXcCq>
- ⁸ Coren_ido. (May 12, 2021). *Twitter*. Last retrieved July 05, 2021 from: <https://bit.ly/3hj3eO9>
- ⁹ לביא, א. (06 במאי, 2019). חמאס הפיץ סרטון פיקטיבי של רגע הריגת משה פרד. The Times of Israel. אוחר בתאריך 05 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3Av1g4v>
- ¹⁰ טל שחק, "כך הושמד מערך הסייבר של חמאס", YNET, 21 במאי 2021, אוחר ב-15 ביולי 2021, <https://www.ynet.co.il/digital/technews/article/HklluANKd>
- ¹¹ כהן, א. (19 באפריל, 2021). אנתיפאדת הטיקטוק: נעצר צעיר ערבי ששפך קפה רותח על יהודי בשער שכם והעלה לרשת. חדשות כל העולם. אוחר בתאריך 05 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3qQcA7c>
- ¹² FakeReporter (15 במאי, 2021). *Twitter*. אוחר ב-7 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3xozPYj>
- ¹³ גויכמן, ר. (15 במאי, 2021). בקבוקי תעברה, התארגנויות אלימות והסתה: מה קורה בוואטסאפ ובטלגרם? The Marker. אוחר בתאריך 06 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3hhUeZm>
- ¹⁴ הכהן, ש. כ. (12 במאי, 2021). פוסט פייסבוק. ההודעות ברשתות על ערבים הדופקים על דלתות הבתים בעיר או מנסים להשתלט על רכבים ברחובות שלנו ועוד הן פייק ניוז שגורמות נזקים. אוחר בתאריך 06 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3hl8pNz>
- ¹⁵ Osnat Mark. *Twitter*. Last retrieved June 08, 2021 from: <https://bit.ly/3x7ISMS>
- ¹⁶ פורת, י., טויר, ע. ונחשוני, ק. (29 בינואר, 2019). בית הכנסת נפרץ וספרי התורה הושלכו על הרצפה: "מזכיר תקופות אפלות". Ynet. אוחר בתאריך 06 ביולי, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3wno8jc>
- ¹⁷ פיק-ריפורטר, טוויטר, אוחר 15 ביולי 2021, <https://bit.ly/3y3vgmC>
- ¹⁸ AvichayAdraee. *Twitter*. Last retrieved June 08, 2021 from: <https://bit.ly/3x7ISMS>
- ¹⁹ דבורי, נ. שניידר, י. (15 במאי, 2021). דובר צה"ל בערבית מציג: "הטעות של חמאס" - עזה לפני ואחרי. N12. אוחר ב-8 ביוני, 2021 מתוך: <https://bit.ly/34WITbo>
- ²⁰ הימלפרב, א. (17 במאי, 2021). כך סוקר מבצע "שומר החומות" בתקשורת האמירית. 20 הקול של העם. אוחר ב-9 ביוני, 2021 מתוך: <https://bit.ly/3v8bCDH>
- ²¹ שולמן, ר., סימן טוב, ד. (15 פברואר, 2021). מבצעי המידע של ישראל בזירת עזה: ראשית העידן הדיגיטלי כמרחב לחימה. המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).
- ²² קלוגהפט, מ. (19 במאי, 2021). כבר לא אנדרדוג: ישראל מנהלת את קרב ההסברה הלא נכון. N12. אוחר ב-13 ביוני 2021 מתוך: <https://bit.ly/35hVaX2>
- ²³ Joffe, T. (July 6, 2021). Nasrallah: There are no people in Israel, only settlers and occupiers. *The Jerusalem Post*. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://bit.ly/3yrO0fi>

²⁴ Ibid.

²⁵ תקיפת חשבונות פרו-ישראליים ברשתות החברתיות במהלך מבצע "שומר בחומות" לוחמת סייבר מלזית. (ביולי, 2021). במרכז למורשת המודיעין- מל"מ. <https://bit.ly/3x30rwU>

²⁶ Iqu-Zo!. (May 14, 2021). *Twitter*. Last retrieved June 14, 2021 from: <https://bit.ly/3xg7oLN>

²⁷ Information Operations Cyber based influence campaigns H2 May 2021 Monthly Report. (June 10, 2021). *Group 9500*. <https://cyfluence.info/>

²⁸ Mi. (May 14, 2021). *Twitter*. Last retrieved June 16, 2021 from: <https://bit.ly/3wxmBbc>

²⁹ Oplrael 2021 "גל תקיפות סייבר נגד ישראל במהלך מבצע 'שומר החומות'". (יוני 2021). המכון למדיניות נגד טרור <https://bit.ly/3y5GRBs>

³⁰ Nadir Al-Nuri (May 14, 2021). *Telegram*. Last retrieved June 19, 2021 from: <https://bit.ly/3gl3MLy>

³¹ Information Operations Cyber based influence campaigns H2 May 2021 Monthly Report. (June 10, 2021). *Group 9500*.

³² Hashtagify. <https://bit.ly/3xiqllP>

³³ #savesheikhjarrah now has 786.9M views on TikTok, 1,112,472 posts on instagram.

³⁴ During the latest conflict, Mohammed El Kurd appeared on a virtual panel with famed activist Angela Davis to discuss Black and Palestinian solidarity. He explained that BLM's growth over the past year was instrumental in shifting global public opinion regarding Palestine#. Many BLM leaders, who view the I/P conflict through this lens, have come out strongly as anti-zionist in the wake of this operation. Mansoor, S. (May 21, 2021). How online Activism and the Racial Reckoning in the U.S. Have Helped Drive a Groundswell of Support for Palestinians. *Time*. Last retrieved July 5, 2021 from: <https://bit.ly/3he43HY>

³⁵ תקיפת חשבונות פרו-ישראליים ברשתות החברתיות במהלך מבצע "שומר בחומות" לוחמת סייבר מלזית. (ביולי, 2021). במרכז למורשת המודיעין- מל"מ. וראה גם

Sharon Wrobel, " Malaysian Groups Waged Cyber Campaign to Spam, Block Israeli Accounts During Gaza Conflict: Report", *Algemeiner*, 5 July 2021 <https://www.algemeiner.com/2021/07/05/malaysian-groups-waged-cyber-campaign-to-spam-block-israeli-accounts-during-gaza-conflict-report/>

³⁶ Fox, M. (May 13, 2021). The Instagram infographics driving the narrative around the Israeli-Palestinian crisis. *Forward*. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://bit.ly/3ymE4Un>

³⁷ Preliminary ADL Data Reveals Uptick in Antisemitic Incidents Linked to Recent Mideast Violence. *ADL*. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://bit.ly/3hjld75>

³⁸ "I would have killed all the Jews of the world ... but I kept some to show the world why I killed them," Veena Malik tweeted. Pakistani movie star Veena Malik tweets Hitler quote about killing Jews in response to Israel-Gaza violence. *Jewish Telegraphic Agency*. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://www.jta.org/quick-reads>

³⁹ Antisemitism on Facebook, Instagram and TikTok in Response to Middle East Violence. *ADL*. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://bit.ly/3hlpOWq>

⁴⁰ Ruiz, M. (May 14, 2021). Pro-Iran Twitter accounts got anti-Semitic hate trending amid Israeli-Hamas escalation: researchers. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://fxn.ws/3fW3VvP>

⁴¹ Antisemitic Incidents Reported to Recent ADL Increase Sharply During Israel-Hamas Conflict. (May 24, 2021). *ADL*. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://bit.ly/3AHN0ps>

⁴² CST Stands Against Anti-Jewish Hate. (May 19, 2021). *CST*. Last retrieved July 6, 2021 from: <https://bit.ly/3qMS8Eb>